

μόνον εἰς τοὺς δυνατούς. Μισανθρωπήσας, ἐζήτησε τὴν ἀπολύτρωσιν εἰς τὴν ἐρημίαν.

Νέα Ἴωνικὴ Σχολή

Ἡ κοσμοσοφία τῆς Νέας Ἴωνικῆς Σχολῆς εἶναι μία τροποποίησις τῆς πρώτης Ἴωνικῆς κοσμοσοφίας κατὰ τρόπον ὥστε ἡ ἀρχικὴ ὕλη μὲ τὴν ἐνέργειάν της νὰ παράγῃ τὰ διάφορα σώματα χωρὶς αὐτὴ διόλου νὰ μεταβάλλεται. Ἡ ὕπαρξις τῶν πολλῶν νὰ μὴ ἀναιρῆ τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἐνός. Τὸ εἶναι (ἢ μονιμότης) τῆς Ἐλεατικῆς Σχολῆς νὰ συμβαδίζῃ μὲ τὸ γίνεσθαι (μὲ τὴν μεταβολὴν) τοῦ Ἡρακλείτου.

Γενικὸν γνώρισμα τῆς νέας Ἴωνικῆς Σχολῆς εἶναι τὸ διηρημένον τῆς ἀρχεγόνου ὕλης—ἀρχὴ εἰσαχθεῖσα εἰς τὴν φιλοσοφίαν κυρίως ὑπὸ τῶν Πυθαγορικῶν (1).

Οἱ φιλόσοφοι τῆς Νέας Ἴωνικῆς Σχολῆς εἶναι ὁ Ἐμπεδοκλῆς, ὁ Λεύκιππος μὲ τὸν Δημόκριτον, καὶ ὁ Ἀναξαγόρας.

Ἐμπεδοκλῆς.— Κατὰ τὴν κοσμοσοφίαν τοῦ Ἐμπεδοκλέους (5ης ἐκ.) ἡ ἀρχικὴ ὕλη συναποτελεῖται ἀπὸ τὰ τέσσαρα ριζώματα (2), πῦρ, ὕδωρ, ἀέρα (αἰθέρα) καὶ γῆν, προσωποποιούμενα (τοῦτο δηλοῖ καὶ πάλιν τὴν σχέσιν τῶν προσωκρατικῶν φιλοσοφημάτων πρὸς τὴν μυθολογίαν) εἰς τὸν Δία, τὴν Ἥραν, τὸν Ἀἰδωνέα καὶ τὴν Νῆστιν:

*Τέσσαρα γὰρ πάντων ριζώματα πρῶτον ἄκουε
Ζεὺς ἀργῆς Ἥρη τε φερέσβιος ἠδ' Ἀιδωνεὺς
Νῆστις θ', ἣ δακρῦοις τέγγει κρούνωμα βρότειον (3).*

Τὰ ὀλίγα δὲ ταῦτα καὶ πεπερασμένα (4) ριζώματα, τὰ ἐκκριθέντα (5) ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ μείγματος διὰ νὰ ἀποτελέσουν τὰ διάφορα σώματα, εἶναι σωματικά, μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι τὰ μὲν τρία, γῆ καὶ ὕδωρ καὶ ἀήρ εἶναι πρὸς ἀλληλα συγγενῆ, τὸ δὲ πῦρ ὡς τι ποιητικὸν αἷτιον (6),

(1) Ἰδ. ἄνωτ. σελ. 55.

(2) «Τὰ καλούμενα στοιχεῖα» Ἀριστοτ. Φυσ. Α. 187^a 26, Γεν. φθ. Α. 314^a 16.

(3) Fr. Vorsokr. Diels B. 175, 8.

(4) Ἀριστ. Φυσ. Α. 188^a 17, Γ. 203^a 18. Διὰ τοῦτο καὶ προτιμᾶ ταῦτα ὁ Ἀριστοτέλης ἀπὸ τὴν ἀπειρίαν τοῦ Ἀναξαγόρου.

(5) Ἀριστοτ. Φυσ. Α. 187^a 28.

(6) Ἀριστοτ. Γεν. φθ. Β. 330^b 20, Μεταφ. Α. 985^a 33, 984^b 6: «Κινητικὴν τὴν φύσιν».

Εἶναι δὲ ὅλα διηρημένα εἰς μικρὰ μόρια, τῶν ὁποίων ἕκαστον ἐμπε-
ριέχει ψυχὴν, καὶ (καθὼς ἢ Ἑλεατικὴ ὕλη) ἀμετάβλητα, ἀλλὰ συμ-
βλητά⁽¹⁾, τ. ἔ. δυνάμενα νὰ ἐνωθοῦν μεταξύ των, διατηροῦντα τὴν
ἀτομικότητά των.

Ἐντεῦθεν δὲ τὰ ριζώματα τοῦ Ἐμπεδοκλέους, ἀφ' οὗ δὲν μετα-
βάλλονται εἰς ἀλλήλα, δὲν ἔχουν τὸν χαρακτῆρα τῶν ἀνέκαθεν εἰς ὅλους
γνωστῶν τεσσάρων στοιχείων (τῶν τεσσάρων βασικῶν καταστάσεων
τῶν σωμάτων) μεταβλητῶν εἰς ἀλλήλα, ἀλλ' εἶναι μία ἀρχέγονος κοσμικὴ
ὕλη — ἀφαιρέσεις ἐκ τῶν τεσσάρων κοινῶν στοιχείων πρὸς τέσσαρας
πρώτας ἀμεταβλήτους ἀρχὰς ἢ ριζώματα τῶν σωμάτων⁽²⁾.

Ἡ συμβολὴ δ' αὐτὴ ἢ σύνθεσις τῶν ριζωμάτων πρὸς ἀλλήλα
γίνεται διὰ τῆς ἐπιδράσεως δύο ἀντιθέτων δυνάμεων: τῆς *Φιλότητος*
καὶ τοῦ *Νεῖκος* (μὲ μίαν προσωπικὴν, τ. ἔ. μυθολογικὴν ὑπόστασιν)⁽³⁾.

*Νεῖκος τ' οὐλόμενον δίχα τῶν, ἀτάλαντον ἅπαντι
καὶ Φιλότης ἐν τοῖσιν, ἴση μῆκός τε πλάτος τε*⁽⁴⁾.

Καὶ ἢ μὲν Φιλότης ζητεῖ νὰ συγκρατήσῃ μονίμως ἀκίνητα τὰ
ριζώματα καὶ νὰ τὰ συσσωρεύσῃ εἰς μίαν μᾶζαν σφαιρικὴν, τὸν
Σφαῖρον, παραμένουσα αὐτὴ εἰς τὸ κέντρον:

Σφαῖρος κυκλοτερῆς μονίη περιηγεῖ γαίων⁽⁵⁾.

Τὸ δὲ Νεῖκος τοῦναντίον μὲ τὴν ἐπίδρασίν του ἐκ τῆς περιπε-
ρείας πρὸς τὸ κέντρον, ζητεῖ νὰ διασπάσῃ τὸν Σφαῖρον πρὸς τὴν
περιφέρειαν.

Ἐντεῦθεν δὲ γεννᾶται ἡ ἀτελείωτος μάχη τῶν δύο τούτων δυνά-
μεων, τῆς κεντρομόλου καὶ τῆς φυγοκέντρου, μὲ μίαν ἀνάπαυλαν ἐν-
τῷ μεταξύ⁽⁶⁾, χωρὶς καμμία νὰ ἐπικρατήσῃ τελείως πουθενά. Διότι ἢ

(1) Ἄριστοτ. Γεν. φθορ. Γ. 333^a 17.

(2) Ἰδ. τὸ ἄρθρον μου ἐν «Ν. Ἡμέρα» 1903, ἀρ. 1512. Οὐχὶ ἀκριβῶς ὁ
Ἄριστοτέλης ἀποκαλῶν τὰ ριζώματα: στοιχεῖα, ταυτίζει ταῦτα πρὸς τὰ κοινὰ
τέσσαρα μεταβλητὰ στοιχεῖα, τὰ καθορισθέντα ἰδίως ὑπὸ τοῦ Ἱπποκράτους.

(3) Ὡστε «τὰ μὲν σωματικὰ τέτταρα, τὰ δὲ πάντα μετὰ τῶν κινούντων
ἔξ τὸν ἀριθμὸν» Ἄριστοτ. Γεν. φθορ. Α. 314^a 16.

(4) Fr. Vorsokr. Diels, B. 178, 16.

(5) Αὐτόθι, 183, 25.

(6) Ἄριστοτ. Φυσ. Θ. 250^b 29.

μὲν νίκη τῆς Φιλότητος θὰ ἔφερε τὴν πλήρη ἀκίνησίαν τοῦ Σφαιροῦ, δηλ. τοῦ σύμπαντος, ἢ δ' ἐπικράτησις τοῦ Νείκουσ θὰ ἔφερε τὴν διάλυσιν τοῦ Σφαιροῦ εἰς τὸ Χάος.

Δίπλ' ἐρέω· τοτὲ μὲν γὰρ ἐν ηὔξηθῃ μόνον εἶναι
ἐκ πλεόνων, τοτὲ δ' αὖ διέφν πλέον' ἐξ ἑνὸς εἶναι. (1)
ἄλλοτε μὲν φιλότῃτι συνερχόμεν' εἰς ἕν ἅπαντα, (2)
ἄλλοτε δ' αὖ δίχ' ἕκαστα φορεύμενα Νείκεος ἔχθει...
Ταύτῃ δ' αἶεν ἔασιν ἀκίνητοι κατὰ κύκλον... (3)

Συμβαίνουν δ' ὅμως ἐκ τῶν σωμάτων διηνεκεῖς ἀπορροαί—ἀπορροαί τῶν μορίων τῶν συναποτελούντων τὰ ῥιζώματα. Αἱ ἀπορροαί δ' αὐταὶ διὰ μέσου τοῦ πλήρους διαστήματος (κενὸν δὲν ὑπάρχει) δύνανται νὰ ἐνωθοῦν μεταξύ των μηχανικῶς διὰ τῆς ἔλξεως, ἀρκεῖ μόνον τὰ ἀπορρέοντα ἀπὸ τινος σώματος μόρια (τὰ ναστὰ=πυκνὰ) νὰ προσαρμόζονται εἰς τοὺς πόρους (τὰ κοῖλα) τοῦ ἄλλου σώματος, τὸ ὅποιον τὰ δέχεται. Οἱ πόροι δὲ αὐτοὶ τοῦ Ἐμπεδοκλέους εἶναι οἱ πόροι τῆς σημερινῆς Φυσικῆς εἰς ὑλὴν συνεχῆ καὶ ὄχι τὰ κενὰ τοῦ Δημοκρίτου.

Ἐκ τῶν πρώτων δ' ἐπίσης ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐθεώρησε τὴν οὐσίαν τῶν διαφόρων σωμάτων ὡς συνάρτησιν τῆς ποσοτικῆς ἀναλογίας τῶν στοιχείων των, καὶ ὥρισε μάλιστα τὴν ποσοτικὴν σύνθεσιν π. χ. τῶν ὕδρων ἐξ 8 μ. γῆς, 2 μ. ὕδατος καὶ 4 μ. πυρός, παραδεχόμενος, ὅτι ὁρισμένα ποσὰ τῶν ῥιζωμάτων ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν σύνθεσιν ὁρισμένου σώματος καὶ προμαντεύων οὕτω τὸν σημερινὸν χυμικὸν νόμον τῶν «ὁρισμένων ἀναλογιῶν» (4) :

Ἢ δὲ χθὼν ἐπίηρος ἐν εὐστέροισι χοάνοισι
τὰ δύο τῶν ὀκτὼ μερέων λάχε Νήσιδος αἴγλης,
τέσσαρα δ' Ἡφαίστιο· τὰ δ' ὀστέα λευκὰ γέροντο
Ἄρμονίης κόλλησιν ἀρηρότα θεσπεσίηθεν. (5)

(1) Fr. Vorsokr. Diels, B. 177, 27.

(2) Αὐτόθι, 178, 7.

(3) Αὐτόθι, 178, 10.

(4) Ἴδε τὸ ἄρθρον μου ἐν Revue Scientifique, 1924, σ. 182.

(5) Fr. Vorsokr. Diels, B. 199, 17.

Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ἰδιαιτέρα φύσις εἰς ἕκαστον σῶμα, παρὰ μόνον «μεῖξίς τε διάλλαξις τε μιγέντων» (1).

Ὁ κόσμος τοῦ Ἐμπεδοκλέους. — Κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλήν, ὁ κόσμος τώρα εὐρίσκεται ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Νείκου, τὸ ὁποῖον ζητεῖ τὸν ἀφραιτισμὸν τοῦ κόσμου. Προηγῆθη μία νίκη τῆς Φιλότητος, ὅτε ἐσχηματίσθη τὸ κοσμικὸν σύστημα μετὰ τὰ σύνθετά του σώματα καὶ μετὰ τὰ διάφορά του ὄντα.

Ἀπὸ τὸν Σφαιρὸν πρῶτος ἐχωρίσθη ὁ αἴθρ, τυχαίως ῥεύσας πανταχοῦ εἰς κύκλον, ἔπειτα δὲ τὸ πῦρ πρὸς τὴν περιφέρειαν, ἔνθα μετὰ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ αἰέρος ἐσχημάτισε τὸν οὐρανόν. Οὕτω δὲ προήλθον δύο ἡμισφαίρια, ἠνωμένα εἰς σύνολον ὠοειδὲς μετὰ ὀριζόντιον τὸν μέγαν ἄξονα, καὶ τῶν ἡμισφαιρίων τούτων αἱ περιφοραὶ περὶ τὴν Γῆν (μένουσιν εἰς τὸ κενὸν ἕνεκα τῆς ταχείας περιφορᾶς τοῦ οὐρανοῦ) (2) φέρουν τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα καὶ τὰς τέσσαρας ἐποχὰς τοῦ ἔτους. Ἡ δὲ δύναμις τοῦ ὑπογείου πυρὸς ἐχώρισεν ἀπὸ τὴν Γῆν ὄρη καὶ λίθους.

Μετὰ τὴν αὐτὴν δὲ ἐνέργειαν τοῦ πυρὸς ἀνῆλθον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς Γῆς ζωντανοὶ «οὐλοφυεῖς τύποι» (3) (μονοκόμματοι μορφαὶ) ἀνάλογοι πρὸς τὸ *ἠώζωρον* ἢ *αὐτόμυκον* τῆς σημερινῆς Γεωλογίας (διαφορετικὸν δὲ ὅμως ἀπὸ τὸ Πλατωνικὸν *αὐτόζωρον* τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν, τὸ ἰδανικὸν πρότυπον τῶν ζώων) οἱ πρόγονοι τῶν σημερινῶν ζώων καὶ φυτῶν :

Οὐλοφυεῖς μὲν πρῶτα τύποι χθονὸς ἐξανέτελλον. (4)

Ἐγεννήθησαν δὲ κατ' ἀρχὰς τυχαῖα (5) μέλη διεσπαρμένα φυτῶν καὶ ἔπειτα ζώων, ἄνθη καὶ ῥίζαι καὶ καρποί, ὀφθαλμοὶ καὶ βραχίονες καὶ κεφαλαὶ καὶ πόδες :

Ἡ πολλὰ μὲν κόρσαι ἀναύχενες ἐβλάστησαν,

(1) Ἀριστοτ. Γεν. φθορ. Α. 814^b 7 : «φύσις οὐδενὸς ἐστίν», πβ. Μεταφρ. Κ. 1060^a 3 ἐξ.

(2) Ἀριστοτ. Οὐρ. Β. 295^a 17.

(3) «Καὶ τὸ οὐλοφυεῖς μὲν πρῶτα σπέρμα ἦν» Ἀριστοτ. Φυσ. Β. 199^b 9.

(4) Fr. Vorsokr. Diels, Β. 191, 20.

(5) Ἀριστοτ. Φυσ. Β. 196^a 20 : «Ὡσπερ Ἐμπεδοκλῆς οὐκ ἀπὸ τῶν αἰέρων ἀνωτάτω ἀποκρίνεσθαι φησιν, ἀλλ' ὅπως ἂν τύχη λέγει γούνην ἐν τῇ κοσμοποιίᾳ ὡς οὕτω συνέκυρσε θεῶν τότε, πολλάκι δ' ἄλλοις καὶ τὰ μύρια τῶν ζώων ἀπὸ τύχης γενέσθαι τὰ πλεῖστα φησίν».

γυμνοὶ δ' ἐπλάζοντο βραχίονες εὐνίδες ὤμων,
ὄμματα τ' οἷ' ἐπλανᾶτο πενήτεύοντα μετώπων, (1)

ἄτινα τυχαίως φερόμενα καὶ ἐνούμενα τυχαίως ἀπετέλεσαν τὰς πρώτας τερατώδεις μορφὰς (ἐξέλιξις τῶν μυθολογικῶν εἰκόνων τῶν γοργόνων καὶ τῶν χιμαιρῶν), τὰ διπλοπρόσωπα καὶ διπλόστηθα, καὶ τὰ βουγενῆ ἀνθρωποπρόσωπα, τὰ βωδοκέφαλα ἀνθρωπογενῆ, τὰ στρεφτόποδα μικτόμελα :

Πολλὰ μὲν ἀμφιπρόσωπα καὶ ἀμφίστερνα φύεσθαι,
βουγενῆ ἀνδρόπρωρα, τὰ δ' ἔμπαλιν ἐξανατέλλειν
ἀνδροφυῆ βούκρανα, μεμειγμένα τῇ μὲν ἀπ' ἀνδρῶν,
τῇ δὲ γυναικοφυῆ, σκιεροῖς ἠσκημένα γυίοις,
εἰλίποδ' ἀκριτόγυια(2)

Ἄλλὰ βαθμηδὸν μὲ τὴν καλλιτεχνικὴν ἐνέργειαν τοῦ χρόνου καὶ μὲ τὴν αὐτόματον κίνησιν τῶν ὁμοίων πρὸς τὰ ὅμοια, προῆλθον αἱ ἁρμονικαὶ συνθέσεις τῶν σημερινῶν εἰδῶν, ἐκ τῶν ὁποίων παρέμειναν εἰς τὴν ζωὴν ὅσα κατώρθωσαν νὰ προσαρμοσθοῦν πρὸς τὰς συνθήκας τῆς φύσεως καὶ νὰ χρησιμοποιήσουν τὰ τυχαίως καὶ οὐχὶ σκοπίμως δημιουργηθέντα ὄργανά των, ὥστε διὰ τῆς ἕξεως νὰ καταστοῦν ἀπαραίτητα εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ζωῆς. Ἐντεῦθεν δ' ὁ Ἐμπεδοκλῆς εἶναι ὁ χαρακτηριστικώτερος παλαιὸς πρόδρομος τῶν ἰδρυτῶν τῆς νεωτέρας θεωρίας τῆς ἐξελίξεως.

Τὰ φυτὰ ἔχουν τὰ αὐτὰ μὲ τὰ ζῷα ὄργανα (καὶ αἴσθησιν καὶ νοῦν) καὶ ὅλα τὰ ζῷα ἔχουν ὄργανα παρόμοια. Τὰ πτερὰ εἶναι λέπια καὶ τὰ φύλλα εἶναι πτερὰ καὶ τὰ ὠὰ καρποὶ :

Οὕτω δ' ἄφοτοκεῖ μακρὰ δένδρεα πρῶτον ἐλαίας. (3)

Τὰ φυτὰ τρέφονται ἐκ τῆς γῆς καθὼς τὰ ἔμβρυα τρέφονται ἀπὸ τὴν μήτραν. Αἷμα δὲ καὶ γάλα καὶ ἰδρῶς εἶναι σήψεις καὶ ζυμώσεις τοῦ θρεπτικοῦ χυμοῦ τοῦ σώματος :

(1) Fr. Vorsokr. Diels, B. 190, 7.

(2) Αὐτόθι, 191, 10. Πβ. Πλουτάρχ. Κολώτ. 1123 B : «Τοῖς Ἐμπεδοκλέους τεράσμασιν, ὧν καταγελῶσι, εἰλίποδ' ἀκριτόχειρα».

(3) Fr. Vorsokr. 195, 9.

Οἶνος ἀπὸ φλοιοῦ πέλεται σαπὲν ἐν ξύλῳ ὕδωρ. (¹)
Μηνὸς ἐν ὀγδοάτου δεκάτῃ πύον ἔπλετο λευκὸν (τὸ γάλα). (²)

Αἰτία δὲ ὄλων τῶν φαινομένων τοῦ φυτικοῦ καὶ τοῦ ζωϊκοῦ κόσμου εἶναι ἡ ζωὴ (ὄρος ἀνάλογος πρὸς τὸν παλαιότερον ὄρον *vis vitalis* τῆς χυμείας).

Μὲ τὴν αὐτὴν δὲ θεωρίαν ἐρμηνεύει ὁ Ἐμπεδοκλῆς καὶ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα (φρονεῖν=αἰσθάνεσθαι, ἡ ψυχὴ ἐντὸς τοῦ αἵματος).

Ἡ αἰσθησις τῆς γεύσεως καὶ τῆς ὀσμῆς (τῆς ἀναπνοῆς), ἀλλὰ καὶ τῆς ἀφῆς εἶναι ἡ ἔνωσις (³) ἀπορροῶν ἀπὸ τὰ γύρω μας σώματα μὲ ἀπορροῆς ὁμοίας ἀπὸ τὸ ἰδικόν μας σῶμα. Ἡ ὄρασις γίνεται ὅταν αἱ ἀπορροαὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ συναντηθοῦν μὲ τὰς φωτεινὰς ἀπορροῆς τῶν ἀντικειμένων (⁴). Ἡ ἀκοὴ διὰ τοῦ ἀέρος.

Σκέψις εἶναι ἡ ἐνέργεια (ἡ δρασις) τῶν ἐντὸς μας τεσσάρων ριζωμάτων, τὰ ὁποῖα καὶ λογικὸν ἔχουν καὶ νοῦν. Ὅσον ὠραιότερος καὶ καλλίτερος εἶναι ὁ συνδυασμὸς τῶν στοιχείων τοῦ σώματός μας, τόσον εἴμεθα καὶ νουνεχέστεροι. Ἐὰν ὁ ἀρμονικὸς αὐτὸς συνδυασμὸς ἀπαντᾷ εἰς τὰς χεῖρας, ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος γίνεται καλὸς τεχνίτης, ἐὰν εἰς τοὺς πόδας, γίνεται δρομεύς, ἐὰν εἰς τὴν καρδίαν, ἄνθρωπος εὐαίσθητος. Ἀρμονικὴ ἔνωσις τῶν στοιχείων φέρει γνῶσιν καὶ χαράν. Ἡ μάχη τῶν ἀντιθέτων στοιχείων τοῦ σώματος προξενεῖ τὴν λύπην καὶ τὴν ἀγνοίαν.

Ἀκίνητα τὰ ριζώματα εἰς τὸν Σφραῖρον εἶναι αὐτόχρομα Θεοὶ—ἡ ὑπερτάτη εὐδαιμονία. Ἡ κίνησις τῶν ριζωμάτων, ἔργον τῶν ἐναντίων δυνάμεων, εἶναι ἡ δυστυχία, εἰς τὴν ὁποίαν ἔρχεται ὁ ἄνθρωπος ἐξόριστος ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν θεῶν:

Ἐνάγκη καὶ ἀπόφρασις θεῶν, παλιὰ κί' αἰῶνια:

Ὅποιος μὲ φόνο μιανθῆ, τὸν ὄρκο δὲν φυλάξῃ,
χιλιάδες χρόνια νὰ γυρνᾷ μακρὰ καταραμένος,
ἀλλάζοντας κάθε φορὰ λογιῶν-λογιῶν κορμιά,
διαβαίνοντας κουραστικοὺς μέσ' στὴ ζωὴ του δρόμους.

Ἔτσι κί' ἐγὼ εἶμαι τοῦ θεοῦ ἐξόριστος κί' ἀλήτης,

(¹) Fr. Vorsokr. Diels, B. 195, 29.

(²) Αὐτόθι, 193, 7.

(³) «Τῶ ἐναρμόττειν εἰς τοὺς πόρους» Θεόφρ. Αἰσθ. Fr. ἐκδ. Wimmer I II 7.

(⁴) Fr. Philos. Graec. Mullach. σ. 49,70 καὶ στίχ. 220-229. Τὸ ἀύγοιδὲς πνεῦμα τῶν ὀμμάτων μὲ τὸ περὶ τὰ σώματα φῶς. Πλουτάρχ. Συμπ. I. Η. 5.

γιατὶ ἤμουνα κι' ἐγὼ παιδί τῆς μανιασμένης ἔχθρας.

Καὶ τί τιμὴ πού ἔχασα καὶ τὴ πλατεία εὐτυχία!

Καὶ στὰ λειβάδια τῶν θνητῶν τώρα ἄμειρος γυρνῶ. (1)

Ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐγεννήθη εἰς τὸν Ἀκράγαντα τῆς Σικελίας τῷ 450 π. Χ. Φιλόσοφος καὶ ποιητής, ἰατρός, φυσιοδίφης, μουσικός. Σύγχρονος τοῦ Παρμενίδου καὶ πιθανῶς τοῦ Πυθαγόρου, καὶ μαθητῆς τοῦ Ἀναξიმάνδρου. Αἱ ἰατρικαὶ γνώσεις εἰς τὸ ἔργον του «Περὶ φύσεως» ἦσαν αἱ βάσεις τῆς ἰατρικῆς παιδείσεως καὶ τότε καὶ εἰς τοὺς ἔπειτα χρόνους. Φέρων ὁ Ἐμπεδοκλῆς πορφύραν καὶ χάλκινα σανδάλια, μετὴν κόμην λυτὴν καὶ ἑστεφανωμένος μετὰ κλάδους ἱερούς, μετὰ μίαν τιμητικὴν ἀκολουθίαν, ἐχρησιμοδότη τὰ διδάγματα του—μετὰ τὴν πίστιν εἰς τὴν θεϊκὴν ἀποστολήν του. Ἦτο ἡ ἐποχὴ τῶν σοφῶν, οἵτινες ἀντικαθίστουν τοὺς θεοὺς, τοὺς ὁποίους κατέλυεν ἡ φιλοσοφία των.

Ἀναξαγόρας.— Κατὰ τὸν Ἀναξαγόραν (2), ἡ ἀρχικὴ ὕλη διὰ τὰ μέρη ἀμετάβλητος καὶ συγχρόνως αὐτὴ νὰ παράγῃ ἀμέσως τὰ διάφορα σώματα, πρέπει ἀπ' ἀρχῆς νὰ περιέχῃ ὅλα τὰ σώματα—νὰ εἶναι «ὁμοῦ πάντα» (3). Ἀναλόγως σήμερα παραδεχόμεθα, ὅτι ἡ ὕλη, ἐκ τῆς ὁποίας γίνονται αἱ χυμικαὶ συνθέσεις, εἶναι τὰ διάφορα πολλὰ στοιχεῖα, ἕκαστον μετὰ τὴν ἰδιαιτέραν του οὐσίαν.

Εἶναι δὲ ἡ πρωταρχικὴ αὐτὴ ὕλη τοῦ Ἀναξαγόρου **μόρια**, σχεδὸν ἀσώματα καὶ ἀναίσθητα εἰς ἡμᾶς διὰ τὴν μικρότητα τῶν ὄγκων (4), ἀπαθῆ (καθὼς αἱ ἄτομοι τοῦ Δημοκρίτου), ἦτοι τῆς αὐτῆς πάντοτε ποιότητος, τὰ «χρήματα» (5) (ἢ κατ' Ἀριστοτέλην (6) **ὁμοιομερῆ** ἢ **ὁμοιομέρεια**), σπέρματα ἢ **ποιότητες** (ὑδάτιναι, γεώδεις, ἀέριναι, ὀστέϊναι, σάρκιναι, λίθιναι, ὅσα εἶδη ὕλης) ἄπειροι τὸν ἀριθμὸν(7)—

(1) Fr. Vorsokr. Diels, B. 207, 7.

(2) Αὐτόθι, 293-323.

(3) Ἀφ' οὗ τίποτε συγχρόνως δὲν γίνεται ἀπὸ τὸ μὴ ὄν, Ἀριστοτ. Φυσ. Α. 187^a 28.

(4) Ἀριστ. Φυσ. Α. 187^a 37, Οὐρ. Γ. 302^b 2: «ἐξ ἀοράτων ὁμοιομερῶν».

(5) Χρῆμα=τὸ δημῶδες «πρᾶμμα»=οὐσία, ὕλη.

(6) Ἀριστοτ. Φυσ. Γ. 203^a 21, Οὐρ. Γ. 302^b 15. Ὁ Ἀριστοτέλης οὐχὶ ὀρθῶς ὀνομάζει τὰ «χρήματα» (Φυσ. Γ. 203^a 25) καὶ «ὁμοιομερῆ» μετὰ τὴν κοινὴν ἔννοιαν τῆς ὁμοιομεροῦς οὐσίας (κρέατος, ὀστοῦ, κττ.) ὅπως ὀνομάζει στοιχεῖα τὰ ῥιζώματα τοῦ Ἐμπεδοκλέους. Ἴδ. ἐμὸν ἄρθρ. ἐν «Ν. Ἡμέρα» 1903 ἀρ. 1512.

(7) Ἀριστοτ. Οὐρ. Γ. 302^b 10 ἐξ.

ἐν ἄπειρον ἀπὸ ὁμοιομερῆ, ἀνάλογον πρὸς τὸ ἄπειρον τοῦ Ἐναξι-
μάνδρου—ἀπειρωσταὶ κατὰ τὸ μέγεθος καὶ ἐπ' ἄπειρον διαιρεταί,
ἀναμεμιγμένοι εἰς τὸ πρωτόγονόν των μείγμα μὲ μίαν *τελείαν ποσο-*
τικὴν ἰσότητα, ὥστε καμμία ἀπὸ τὰς ποιότητας αὐτὰς νὰ μὴ εἶναι
περισσότερα, καὶ ἐπομένως τὸ ἀρχέτυπον αὐτὸ *μείγμα* νὰ μὴ ἔχη ὄρι-
σμένον εἶδος.

Τοιοιτοτρόπως συναποτελεῖται τὸ «Ὄν», ἀκίνητον καθ' ἑαυτὸ
(ἐλεατικῷ χαρακτῆρος) ⁽¹⁾, ἀπείρως μέγα καὶ τέλειον καθ' ὅλα. Εἶναι
δὲ τὸ σύμπαν (τὸ χάος) πλήρες ἐκ τῶν σπερμάτων τούτων, ὥστε αὐτὰ
νὰ εἶναι τὸ διάστημα, τ. ἔ. αἱ *ποιότητες* νὰ ταυτίζονται μὲ τὸν
χώρον, καὶ ἡ ἀφηρημένη ἔννοια τοῦ *χώρου* νὰ προσλαμβάνη πρα-
γματολογικὴν ὑπόστασιν.

Κατὰ ταῦτα, κάθε *σῶμα* αἰσθητόν, κάθε μόριον μιᾶς οἰασδήποτε
οὐσίας ἐκ τῶν γνωστῶν ἐν τῇ Φύσει, εἶναι καὶ τοῦτο μείγμα ⁽²⁾ ὅλων
ὁμοῦ τῶν ποιωτικῶν αὐτῶν μοριδίων (ὁμοιομερῶν καὶ ἀνομοιομερῶν—
ὁμοειδῶν καὶ ἑτερογενῶν), κατ' εἰκόνα τοῦ ἀρχικοῦ ἀπείρου μείγματος,
ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκκρίνεται ἕκαστον *σῶμα* ⁽³⁾ (περιοδικῶς), ἓνα σύμπαν καὶ
τοῦτο μικρόν ⁽⁴⁾—μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι, ἐν ᾧ εἰς τὸ ἀρχέτυπον ἄπειρον
μείγμα ὑπάρχουν ἴσα ποσὰ ἐξ ὅλων τῶν ποιότητων καὶ ἄρα ὑπάρχει
ἔλλειψις εἰδικῆς διαφορᾶς, εἰς τὰ δευτερογενῆ μείγματα εἶναι πάντοτε
μία ποιότης εἰς μεγαλειτέραν ποσότητα, καὶ ἡ ἐπικρατοῦσα αὐτῇ ποιό-
της δίδει εἰς τὸ *σῶμα* τὸν ἰδιαίτερόν του χαρακτῆρα καὶ ἀπὸ τὴν ποι-
ότητα αὐτὴν τὸ πρᾶγμα ὀνομάζεται, «ἐκ τοῦ μάλισθ' ὑπερέχοντος διὰ
τὸ πλῆθος ἐν τῇ μίξει τῶν ἀπείρων» ⁽⁵⁾. Οὕτω π. χ. φαίνεται *δοστοῦν* καὶ
ὀνομάζεται *δοστοῦν* τὸ *σῶμα*, τὸ ἔχον ἐξ ὅλων τῶν σπερμάτων περισσό-
τερα τὰ *δοστέϊνα* ⁽⁶⁾. Ἐντεῦθεν δὲ ὅλα τὰ *σώματα* διαφέρουν μεταξύ-
των, χωρὶς καὶ νὰ παύσουν ἔχοντα τὴν σύνθεσιν ὁμοίαν.

(1) «Ἐξ ἀκινήτων κοσμοποιεῖν» Ἀριστοτ. Οὐρ. Γ. 301^a 12. «Ἐξ ἡρεμούν-
των τὸν ἄπειρον χρόνον» Ἀριστοτ. Φυσ. Θ. 250^b 24.

(2) Σύγκρισις καὶ διάκρισις Ἀριστοτ. Φυσ. Θ. 265^b 17.

(3) Ἀριστοτ. Οὐρ. Γ. 302^b 1: «Ὡσπερ Ἐμπεδοκλῆς καὶ Ἀναξαγόρας» ἐκ
τοῦ μείγματος γὰρ καὶ οὗτοι ἐκκρίνουσι τὰλλα», Ἀριστοτ. Φυσ. Α. 187^a 21

(4) «Πᾶν ἐν παντὶ μεμῖχθαι» καὶ «πᾶν ἐκ παντός» Ἀριστοτ. Φυσ. Α. 187^b 1.

(5) Ἀριστοτ. Φυσ. Α. 187^b 3. Ἡ θεωρία τοῦ maximum καὶ minimum εἰς
τὴν νεωτέραν φιλοσοφίαν.

(6) Ἐντεῦθεν ἡ γνώμη τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅτι τὰ *σώματα*, περιέχοντα κατὰ
τὸν Ἀναξαγόραν ὅλας ὁμοῦ τὰς οὐσίας, δὲν ἐπιδέχονται ἔρευναν τῆς συνθέ-
σεώς των, δὲν εἶναι ἀπολύτως ὀρθή.

Εἶναι λοιπὸν τὰ σώματα μηχανικαὶ συγκρίσεις (συναθροίσματα) τῶν «*χρημάτων*». Διὰ τοῦτο ὁ Ἄναξαγόρας εἶπεν, ὅτι αἱ γενέσεις καὶ αἱ καταστροφαὶ εἶναι ἀπλαῖ ἀλλοιώσεις: «*τὸ γίνεσθαι καὶ ἀπόλλυσθαι ταῦτὸν καθέστηκε τῷ ἀλλοιοῦσθαι*», δηλ. «*γίνεσθαι καὶ ἀπόλλυσθαι συγκρίσει καὶ διακρίσει μόνον*» (1).

Κατὰ ταῦτα, τοῦ Ἄναξαγόρου τὰ χρήματα ἀναλογοῦν πρὸς τὰ σημερινὰ άτομα ἢ τὰ μόρια τῶν χυμικῶν στοιχείων, ἅτινα ἐπίσης εἶναι διαφορῶν ποιητήτων, πάντοτε τῶν αὐτῶν.

Τὴν δὲ *κίνησιν*, ἣτις ἀπαιτεῖται διὰ νὰ σχηματισθοῦν ἐκ τῆς πανσπερμίας τὰ δευτερογενῆ ταῦτα μείγματα τῶν σωμάτων, δίδει ἔξωθεν ὁ *διακρίνων* (2) *Νοῦς*, ὁ ἀπειρος καὶ αὐτοκρατῆς (ἀπόλυτος κυριότης) καὶ αὐτάρκης (ἀπαθὴς καὶ ἀμιγής, ἀφ' οὗ εἶναι ἀρχὴ κινήσεως) (3), κινήτηριος ὁμοῦ καὶ νοητικὴ οὐσία, χωρὶς νὰ ἐνοικῆ ἐντὸς τῆς ὕλης (καθὼς τοῦναντίον συμβαίνει εἰς τὸν Λόγον τοῦ Ἡρακλείτου), ἢ ἀπειρος ψυχὴ, ἐκ τῆς ὁποίας ἀποσπῶνται αἱ διάφοροι μικραὶ ψυχαὶ τοῦ κόσμου τῆς Γῆς.

Διὰ τοῦ Νοῦ ἐδόθη εἰς τὸ Σύμπαν ἡ πρωτογενὴς περιστροφικὴ κίνησις, διὰ τῆς ὁποίας ἐχωρίσθη κατὰ πρῶτον ὁ πυρῶδης αἰθήρ (θερμόν, φωτεινόν, ξηρόν) καὶ ὁ αἰήρ (ὑγρόν, σκοτεινόν, ψυχρόν), ἐκ τοῦ αἰήρος δ' ἔπειτα τὸ ὕδωρ, ἐκ τοῦ ὕδατος ἡ γῆ εἰς τὸ κέντρον, καὶ ἐκ τῆς γῆς τὰ ἄστρα (λίθοι διάπυροι) εἰς τὴν περιφέρειαν (ἐκ τῆς δίνης τοῦ αἰθέρος) μὴ πίπτοντα ἔνεκα τῆς κυκλικῆς τῶν κινήσεως.

Ἄνθρωποι, ζῶα καὶ φυτὰ (μὲ ἐπιθυμίαν ἐπίσης καὶ μὲ νοῦν) ἔχουν ὅλα τὴν αὐτὴν φύσιν καὶ τὸν αὐτὸν ὄργανισμόν. Ἡ Γῆ εἶναι ἡ μήτηρ τῶν φυτῶν καὶ ὁ Ἥλιος πατήρ των.

Αἰσθανόμεθα δὲ οὐχὶ ὅπως ἔλεγον ὁ Ἀλκμέων καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς (4) τὰ ὅμοια πράγματα διὰ τῶν ὁμοίων ποιότητων τοῦ σώματός μας, ἀλλὰ διὰ τῶν ἐναντίων (5).

(1) Ὁ Ἀριστοτέλης νομίζει, ὅτι, ἀφ' οὗ ὁ Ἄναξαγόρας λέγει τὰ στοιχεῖα τῶν σωμάτων διαφορῶν εἰδῶν, δὲν δικαιολογεῖται ἢ ἀνωτέρω ρήτρα: «Ἄναξαγόρας γε τὴν οἰκίαν φωνὴν ἠγνόησε· λέγει γοῦν ὡς τὸ γίνεσθαι... πολλὰ δὲ λέγει τὰ στοιχεῖα» Γεν. φθορ. Α. 314^a 13, πβ. Α. 318^a 23.

(2) Ἀριστοτ. Φυσ. Θ. 250^b 24, Μεταφ. Λ. 984^b 15: «Νοῦν δὴ... αἰτίαν δ' ἔχει πρότερον Ἐρμότιμος ὁ Κλαζομένιος εἰπεῖν».

(3) Ἀριστοτ. Φυσ. Θ. 256^b 25.

(4) Θεοφ. Αἰσθ. Fr. I. III—IV.

(5) Θεοφρ. Αἰσθ. Fr. I. V. 1 ἐξ.

Ὁ Ἀναξαγόρας ἐγεννήθη εἰς τὰς Κλαζομενάς τῷ 500 π. Χ. Μαθητὴς τοῦ Ἀναξιμένους καὶ τοῦ Ἑρμοτίμου, ἦλθε πρῶτος ἀπὸ τὴν Ἰωνίαν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἐδίδαξεν ἐπὶ τριάκοντα ἔτη. Ἐκ τῶν μαθητῶν του ἦσαν ὁ Εὐριπίδης καὶ ὁ Περικλῆς καὶ πιθανῶς καὶ ὁ Σωκράτης. Ὁ Κόσμος σβύνει τὰς πατρίδας—ἔλεγε—καὶ τὴν ἀλαζονείαν τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως νικᾷ τὸ σθένος τῆς ἀνάγκης.

Οἱ ἀτομικοί.—Τὴν συνύπαρξιν τοῦ εἶναι (=τὸ ὄν μένον πάντοτε τὸ αὐτὸ) καὶ τοῦ γίνεσθαι (=δημιουργία σωμάτων) ἐξήγησε τελειότερον ἢ ἀτομικὴ θεωρία, τὴν ὁποίαν ἐπενόησεν ὁ Λεύκιππος (μέσ. 5 ἐκ.) καὶ διεμόρφωσεν ὁ μαθητὴς του Δημόκριτος⁽¹⁾.

Κατὰ τὴν ἀτομικὴν θεωρίαν, ἡ ἀπαραίτητος πρὸς τὴν δημιουργίαν κίνησις εἶναι δυνατὴ μόνον ἐντὸς ἐλευθέρου χώρου, τ. ἔ. εἰς τὸ κενόν.

Ἐντεῦθεν, ὁμοῦ μὲ τὴν ὕλην, ἦτοι τὸ ὄν⁽²⁾ ἢ τὸ «δέν» (τὸ κατι), τ. ἔ. μετὰ τῆς σωματικῆς ἐκτάσεως, πρέπει ἀναγκαίως νὰ συνυπάρχη καὶ τὸ κενόν, τὸ μὴ ὄν ἢ τὸ «μηδέν»⁽³⁾, ἢ ἀσώματος ἔκτασις, ἀνάλογος πρὸς τὴν φανταστικὴν ὑπόστασιν τῶν πραγμάτων τῶν Ἐλεατῶν.

Ἀλλὰ διὰ νὰ συνυπάρχουν τὸ πλήρες (ὕλη) καὶ τὸ κενόν, πρέπει ἀναγκαίως τὸ κενόν νὰ διαιρηθῇ τὸ πλήρες, νὰ γίνῃ μεῖγμα ὕλης καὶ κενοῦ. Πρέπει λοιπὸν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ὕλη εἶναι διηρημένη εἰς σμικροτάτας μάζας.

Αἱ μικραὶ δ' αὐταὶ μάζαι, ἀόρατοι διὰ τὴν «σμικρότητα τῶν ὄγκων»⁽⁴⁾ καὶ ἄπειροι τὸ πλῆθος,⁽⁵⁾ εἶναι τῆς αὐτῆς οὐσίας ὕλαι, «τὸ γένος ἓν»⁽⁶⁾, τελείως πλήρεις, δηλ. χωρὶς πόρους. Εἶναι τὰ «να-

(1) «Λεύκιππος καὶ ὁ ἑταῖρος αὐτοῦ Δημόκριτος» Ἀριστοτ. Μεταφ. Α. 985^b 4. Ὁ Πλάτων ἀναφέρει τὸν Λεύκιππον, ὁ Ἀριστοτέλης συνήθως τὸν Δημόκριτον.

(2) Οἱ ἀτομικοὶ κυρίως μετεχειρίσθησαν τοὺς ὄρους τούτους: ὄν καὶ μὴ ὄν.

(3) «Τὸ στερεὸν καὶ κενόν» Ἀριστοτελ. Φυσ. Α. 188^a 22. Δύο πάλιν «ἐναντία».

(4) Ἀριστοτ. Γεν. φθορ. Α. 316^b 33, 325^b 30.

(5) Ἀριστοτ. Φυσ. Γ. 203^b 24, Γεν. φθορ. Α. 314^a 22, 325^a 28, 315^b 9. «Ἐπεὶ δ' ὄντο τ' ἀληθῆς ἐν τῷ φαίνεσθαι, ἐναντία δὲ καὶ ἄπειρα τὰ φαινόμενα, τὰ σχήματα ἄπειρα ἐποίησαν».

(6) Ἀριστοτ. Φυσ. Α. 184^b 21, Μεταφ. Η. 1042^b 12: «Τὸ... ὑποκείμενον σῶμα τὴν ὕλην ἓν καὶ ταυτόν», Φυσ. Γ. 203^a 34: «Τὸ κοινὸν σῶμα».

στά», ἢ «στερρά» (1), τ. ἔ. τὰ ἀδιαχώρητα ἢ ἀδιαπέρατα, ὥστε ν' ἀν-
θίστανται εἰς τὰς ἐξωτερικὰς προσβολὰς, ἀγέννητα δὲ καὶ ἀπαύθη (2),
τ. ἔ. ἀμετάβλητα (ἐλεατικοῦ δηλ. χαρακτηῆρος) καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν
καὶ κατὰ τὸ μέγεθος, ἦτοι ἀδιαίρετα (3), ὅθεν καὶ ὠνομάσθησαν
«ἄτομοι» — τὰ ἄτομα μεγέθη (4).

Πλὴν τῶν κοινῶν τούτων ἰδιοτήτων, αἱ ἄτομοι ἔχουν καὶ τὰς
ἐξῆς διαφορὰς: α) Διαφορὰς ἀπολύτους (5) — ἀρχετύπους σχηματι-
σμοὺς τῆς κοσμογονικῆς ταῦτοδυνάμου ὕλης—ἦτοι: Κατὰ τὸ μέγεθος.
Ἄλλαι μὲν ἄτομοι εἶναι μικρότεροι καὶ ἄλλαι μεγαλείτεροι, ἀπείρων
μεγεθῶν (6). Οὕτω τὸ πῦρ ἔχει λεπτὰς τὰς ἀτόμους καὶ τὸ ὕδωρ
μεγάλας. Κατὰ τὸ σχῆμα (τὸν ρυσμὸν) (7). Ἄτομοι ἀγκυλώδεις καὶ
ἄτομοι στρογγύλαι, κυρταὶ καὶ κοῖλαι, λεῖται ἢ μὲ ἐξοχὰς, σφραῖραι ἢ
κῦβοι καὶ πολυέδρα, σχηματισμῶν ἀπείρων (8), μία πανσπερμία σχη-
μάτων (9), ὅθεν καὶ ὠνομάζει τὰς ἀτόμους ὁ Ἄριστοτέλης (10) σχή-
ματα. β) Διαφορὰς σχετικὰς (11), ἦτοι: Κατὰ τὴν στάσιν ἢ θέσιν (τὴν
τροπὴν) τὴν ὁποίαν ἔχουν ἐν τῷ σώματι. Μία ἄτομος μὲ στάσιν Α δύ-
ναται νὰ λάβῃ τὴν στάσιν Β, κλπ. Κατὰ τὴν μεταξύ των διάταξιν (δια-
θιγὴν ἢ διαθήκην). Συνδυασμὸς ἀτόμων ΑΝ ἢ ΝΑ, κτλ. (12).

Δημιουργία τῶν σωμάτων.—Μέσα ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ ἀπείρου

(1) Ἄριστοτ. Φυσ. Α. 188^a 22. Τὸ πλήρες ἢ στερεόν, Μεταφ. Α. 985^b 5, 7.

(2) Ἄριστοτ. Γεν. φθορ. Α. 326^a 1, Μεταφ. Α. 1069^b 25.

(3) Ἄριστοτ. ἔνθ' ἄνωτ.

(4) Ἄριστοτ. Γεν. φθορ. Α. 316^a 11, 316^b 32.

(5) Ἄριστοτ. Μεταφ. Η. 1042^b 9. «Κατὰ τὰ γένη τῶν ἐναντίων» Ἄριστ.
Φυσ. Α. 188^a 23 ἐξ. Γεν. φθ. Α. 314^a 24.

(6) Ἄριστοτ. Οὐρ. Γ. 304^a 1. Φυσ. Γ. 203^b 1. Ἄρα καὶ βαρύτεραι ἢ κου-
φότεραι, Γεν. φθ. Α. 326^a 9: «Βαρύτερον δὲ κατὰ τὴν ὑπεροχὴν φησὶν εἶ-
ναι Δημόκριτος ἕκαστον τῶν ἀδιαίρετων». πβ. Οὐρ. Γ. 303^a 15, 303^b 29,
304^a 3.

(7) Ἄριστοτ. Φυσ. Α. 184^b 21. Γεν. φθορ. Α. 325^b 18, 314^a 23: «τὰς
μορφὰς».

(8) Ἄριστοτ. Γεν. φθορ. Α. 314^a 22, 315^b 11, 325^b 26.

(9) Ἄριστοτ. Φυσ. Γ. 203^a 21. Ἀτομικοὶ τινὲς δὲν ἀναφέρουν σχήματα
τῶν ἀτόμων, ἀλλ' ἔλεγον ταῦτα ὡς «ψήγματα» Ἄριστοτ. Οὐρ. Γ. 304^a 20.

(10) Ἄριστοτ. Γεν. φθορ. Α. 315^b 7, 11.

(11) Ἄριστοτ. Γεν. φθορ. Α. 315^b 35.

(12) Ἄριστοτ. Μεταφ. Α. 985^b 13 ἐξ.

κοσμικοῦ χώρου, ἐνθ' ἀεικίνητα ⁽¹⁾ φέρονται ἐν τῷ κενῷ ὅλα ὁμοῦ (χωρὶς ν' ἀποτελοῦν καὶ σῶμα φυσικὸν ἐν ἐνεργείᾳ) ⁽²⁾ τὰ «πρῶτα» σώματα ἐκσφενδονίζονται (διὰ τῆς βαρύτητος;) ⁽³⁾ ἐκ τῆς Ἐνέργειας (χωρὶς καμμίαν σκοπιμότητα) μὲ ἀπειρον ταχύτητα.

Κατὰ τὴν ἐκτίναξιν δ' αὐτὴν (περιπάλαξιν) αἱ ἄτομοι «συγκατατρέχουσιν ἀλλήλας» καὶ συμβαίνουσι ἐντεῦθεν μεταξύ των ἐπιπλάσεις, τ. ἔ. πληγαὶ καὶ συγκρούσεις ἢ ἀλληλοτυπία καὶ ἀναπάσεις (ἀποπάλλεσθαι) ἢ παλμοὶ ⁽⁴⁾.

Ἐκ τῶν συγκρούσεων δὲ τούτων προκαλοῦνται συγχρόνως δῖναι, ἢτοι κινήσεις περιστροφικαί, διὰ τῶν ὁποίων ἔρχονται τὰ ὅμοια εἰς τὰ ὅμοια τ. ἔ. αἱ μαζώδεις ἄτομοι πρὸς τὰς ὁμοίας των καὶ αἱ λεπτότεραι πρὸς τὰς λεπτότερας. Τοιουτοτρόπως δὲ προέρχονται ποικίλαι «συμπλοκαί» καὶ «περιπλέξεις» ⁽⁵⁾, ἢ ἀριθμητικὰ «ἀθροίσματα» (ἀναμνήσεις Πυθαγορείων διδαγμάτων)—οἱ «στρόβιλοι», εἰς τὸ κέντρον τῶν ὁποίων σχηματίζεται ἀνθεκτικὸς πυρήν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζονται (ἀντέρεισι) αἱ ἄτομοι τῆς περιφερείας. Τοιοῦτοι δὲ στρόβιλοι-κόσμοι σχηματίζονται ἀπειροι, ὅμοιοι μεταξύ των ἢ ἀνομοιοι—τὰ σώματα, καὶ τοιοῦτον ἀκριβῶς συνάθροισμα ἀτόμων εἶναι καὶ ἡ Γῆ, κινητὴ κατ' ἀρχάς, ἀκίνητος ἔπειτα εἰς τὸ μέσον.

Ἡ σύγκρισις (συμμάζωμα) καὶ ἡ διάκρισις (ξεχώρισμα) τῶν ἀτόμων παράγουσι ὅ,τι κοινῶς ἀποκαλοῦμεν γένεσιν καὶ φθοράν (τὰς οὐσιώδεις μεταβολάς), ἢ δὲ μεταβολὴ τῆς συντάξεως τῶν ἀτόμων ἐν τῷ σώματι παράγει τὴν ἀλλοίωσιν (μεταβολὰς ἐπουσιώδεις) ⁽⁶⁾. Ἐντεῦθεν

⁽¹⁾ «Ἐνιοὶ ποιοῦσιν αἰεὶ ἐνεργείαν, οἷον Λεύκιππος καὶ Πλάτων· αἰεὶ γὰρ εἶναί φασιν κίνησιν» Ἀριστοτ. Μεταφ. Α. 1071^b 32, 1072^a 6, Ἀριστοτ. Οὐρ. Γ. 300^b 9: «Ἀεὶ κινεῖσθαι τὰ πρῶτα σώματα ἐν τῷ κενῷ καὶ τῷ ὑπείρω», Γεν. φθ. Α. 325^a 31.

⁽²⁾ Μεταφ. Α. 1069^b 23: «Ἦν ὁμοῦ πάντα δυνάμει, ἐνεργείᾳ δ' οἷ».

⁽³⁾ «Κινητὰ φορεῖ» Ἀριστοτ. Μεταφ. Α. 1069^b 26, πβ. Γεν. φθορ. Α. 326^a 9.

⁽⁴⁾ «Δημόκριτος ἐν γένος τῆς κινήσεως, τὸ κατὰ παλμόν», Πλουτάρχ. Ἀρεσκ. φιλοσ. 884 C. Ἡ τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης παλμικὴ κίνησις.

⁽⁵⁾ Ἀριστοτ. Οὐρ. Γ. 303^a 7: «Τῇ τούτων συμπλοκῇ καὶ περιπλέξει πάντα γεννᾶσθαι». Γεν. φθορ. Α. 325^a 34: «Συντιθέμενα καὶ περιπλεκόμενα (τὰ πρῶτα ὄντα)».

⁽⁶⁾ Ἀριστοτ. Γεν. φθορ. Α. 315^b 7: «Διακρίσει μὲν καὶ συγκρίσει γένεσιν καὶ φθοράν, τάξει δὲ καὶ θέσει ἀλλοίωσιν» 315^b 34 καὶ 316^b 33.

δέ, αἱ ιδιότητες τῶν σωμάτων εἶναι συναρτήσεις ὄχι μόνον τῆς διαφορᾶς τῶν ἀτόμων κατὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ σχῆμα, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀτόμων, καὶ ἄρα τοῦ συνυπάρχοντος κενοῦ⁽¹⁾, καὶ τῆς ἀλληλοσχετικῆς τῶν ἀτόμων θέσεως. Μὲ τὴν προσθήκην καὶ μιᾶς μόνον ἀτόμου, ἢ μὲ μίαν μόνην ἀλλαγὴν τῆς θέσεώς της, γεννᾶται νέον σῶμα ἢ νέα παραλλαγή τοῦ σώματος—ἀπαράλλακτα ὅπως διὰ τῶν αὐτῶν γραμμάτων τοῦ ἀλφαριθμητικοῦ συντάσσεται καὶ τραγωδία καὶ κωμῶδία⁽²⁾. Μὲ τὴν μηχανικὴν δι' αὐτὴν συγκρότησιν τῶν σωμάτων, ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτῶν (πλὴν κατὰ πυκνότητα καὶ βᾶρος) ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς αἰσθητικῆς μας ἀντιλήψεως.

Φυσιολογία τοῦ Δημοκρίτου — Κατὰ τὸν Δημόκριτον, ἡ αἴσθησις γίνεται διὰ τῶν ἀπορροῶν, αἵτινες ἐξέρχονται ἐκ τῶν σωμάτων ὡς κινήσεις ἢ κυματισμοὶ διατηροῦντες τὴν μορφήν τοῦ ἀτομικοῦ συναθροίσματος (τοῦ σώματος), ἐκ τοῦ ὁποίου ἀπεσπάσθησαν, καὶ τὴν μορφήν αὐτὴν ἀποτυπώνουν ὡς σφραγίδα ἐπὶ τοῦ ἀερος, ὅστις καὶ τὴν μεταβιβάζει εἰς τὰς αἰσθήσεις ἀναλλοίωτον ὡς εἶδωλον κατοπτρικόν⁽³⁾. Ἡ κίνησις δὲ τῶν εἰδώλων τούτων ἐντὸς τοῦ σώματός μας δημιουργεῖ τὴν σκέψιν.

Κατὰ ταῦτα, αἱ διαφοραὶ π. χ. τῶν χυμῶν ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν ἰδιαιτέρων σχημάτων τῶν ἀτόμων, αἵτινες ἔτυχε νὰ συναποτελοῦν τὸ γευστικὸν σῶμα. Οὕτω δέ, ὁ μὲν ὕξιμος χυμὸς γίνεται μὲ γωνιώδεις (πολυκαμπεῖς) μικρὰς ἀτόμους, ὁ δὲ γλυκὺς μὲ στρογγύλας ἀτόμους μικρὰς, ὁ

(1) Τὰ σώματα εἶναι «διωρισμένα τῷ κενῷ», ἄρα κάθε μεταβολὴ διὰ τοῦ κενοῦ, Ἄριστοτ. Γεν. φθορ. Α. 325^b 30 : «Αἱ γενέσεις καὶ αἱ διακρίσεις Λευκίππῳ . . . διὰ τε κενοῦ καὶ διὰ τῆς ἀφῆς». Γεν. φθορ. Α. 325^a 32 : «ποιεῖν δὲ καὶ πάσχειν ἢ τυγχάνουσιν ἀπτόμενα». Ἐντεῦθεν βαρύτερα σώματα εἶναι καὶ τὰ πυκνότερα (μὲ ὀλιγώτερον κενόν)· πβ. Ἄριστοτ. Οὕρ. Δ. 308^b 3.

(2) Ἄριστοτ. Γεν. φθορ. Α. 315^b 11, 33 : «Ὅμως δὲ τούτοις ἀλλοίωσιν καὶ γένεσιν ἐνδέχεται ποιεῖν . . . τροπῇ καὶ διαθιγῇ μετακινουντα τὸ αὐτὸ καὶ ταῖς τῶν σχημάτων διαφοραῖς». Φυσ. Γ. 203^a 33 : «Οὐδὲν ἕτερον ἐξ ἑτέρου γίνεσθαι τῶν πρώτων φησὶν (Δημόκρ.), ἀλλ' ὅμως γε αὐτὸ τὸ κοινὸν σῶμα (αἱ ἄτομοι) πάντων ἐστὶν ἀρχή».

(3) Ὁ Ἄριστοτέλης (Αἰσθ. 438^a 9) πολεμεῖ τοῦτο λέγων ὅτι «φαίνεται ὅτι δὲν ἦτο τότε ἀκόμη τίποτε φανερὸν περὶ τῆς ἀνακλάσεως καὶ τῶν εἰδώλων».

στρυφνός με πολυγώνους μεγάλας, ὁ πικρός με λείας ἀτόμους περιφερικάς, ὁ ἄλμυρός με μεγάλας γωνιώδεις, ὁ δριμύς με γωνιώδεις μικράς. Τὸ λευκὸν εἶναι λεῖον καὶ τὸ μέλαν τραχύ. Ἐντεῦθεν δ' ὁ Δημόκριτος, καθὼς καὶ οἱ περισσότεροι τῶν φυσιολόγων, ἔδιδον μίαν γενικὴν ἔρμηνείαν τῶν αἰσθήσεων, ἀνάγοντες αὐτὰς εἰς τὴν ἀφήν (¹).

Εἶναι δὲ ἕκαστον ἀτομὸν ζῶν ὄργανισμὸς—ἀνάλογος πρὸς τὸ κύταρον τῆς σημερινῆς Βιολογίας.

Ἡ δὲ ψυχὴ, ἣτις δίδει εἰς τὸ σῶμα τὴν ζωὴν, εἶναι ὕλη σύνθετος ἐκ λεπτοτάτων ἀτόμων (τοῦ πυρός), αἴτινες αἰωρούμεναι ἐν τῷ ἀέρι (καθὼς αἱ τίλλαι), εἰσέρχονται εἰς τὸ σῶμα διὰ τῆς ἀναπνοῆς.

Ἡ νόησις τοῦ ἀληθινοῦ καθὼς καὶ ἡ πλάνη ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸ ἰδιαίτερον ἑκάστου ἀτομικὸν σύμπλεγμα καὶ τὴν ἀτομικὴν σύνθεσιν τῆς ψυχῆς του.

Ἐὸ Δημόκριτος ἔγραψε καὶ περὶ φυτῶν (ὅτι εἶναι ὄντα με νοῦν) καὶ περὶ τῶν αἰτίων ζῴων, περὶ ἀστρονομίας (τὰ ἄστρα εἶναι πετρώδεις ὄγκοι διάπυροι, ἔνεκα τῆς ταχύτητός των), καὶ περὶ ἀκτινογραφίας ἢ προοπτικῆς καὶ ἄλλων φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν θεμάτων, ἔργον δὲ τοῦ Δημοκρίτου εἶναι «αἱ ἄλλοι γραμμαί», τ. ἔ. οἱ ἀσύμμετροι ἀριθμοί, καὶ τὰ θεωρήματα περὶ ψάυσεως τοῦ κύκλου καὶ τῆς σφαίρας. (²)

Ἐὸ Δημόκριτος ἐγεννήθη εἰς τὰ Ἀβδηρα τῆς Θράκης μεταξὺ 495 καὶ 460 καὶ ἀπέθανε τὴν ἰδίαν ἡμέραν μετὸν μέγαν φίλον του ἱατρὸν Ἴπποκράτην. Μαθητὴς τοῦ Λευκίππου καὶ τοῦ Ἀναξαγόρου, περιηγήθη Αἴγυπτον καὶ Περσίαν, Χαλδαίαν, Αἰθιοπίαν, Μικρασίαν, καὶ τὴν Ἑλλάδα. Τὰς ἀθλιότητας τοῦ κόσμου ἐνόμιζεν ἀξίας μόνον τῆς εὐθύμου εἰρωνείας του—κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν σχετικὸν θρηῖνον τοῦ Ἡρακλείτου καὶ τὴν Πυθαγορικὴν σπουδαιότητα τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ἐὸ Δημόκριτος ἀπασχολεῖ ὡς ἀτομικὸς φιλόσοφος τὴν ἀρχαιότητα, ἀπασχολεῖ ὡς χυμευτὴς τὴν Ἀλεξανδρεωτικὴν περίοδον καὶ τὸν Μεσαίωνα, καὶ σήμερον ἀπασχολεῖ τὴν ἐπιστήμην μετὰ τὴν ἀτομικὴν του θεωρίαν. Τίς οἶδε ποῖον μέρος τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης τοῦ μέλλοντος ἔχουν ἀναθέσῃ αἱ Μοῖραι εἰς τὸν Δημόκριτον.

(¹) Ἀριστοτ. Λισθ. 442^a 29 ἔξ. Θεόφρ. Λισθ. XIII ἔξ.

(²) Ἰδ. Fr. Vorsokr. Diels, B. σ. 343—450.

Ἡ ἀτομικὴ θεωρία ἦτο πολὺ διαδεδομένη κατὰ τοὺς Σωκρατικούς χρόνους μὲ πολλὰς ἀπομιμήσεις, ὡς τὴν θεωρίαν τοῦ Ξενοκράτους περὶ «ἀτόμων γραμμῶν», σχετικὰς πρὸς ὅμοια φιλοσοφήματα, ξένα πρὸς τὴν Σχολὴν τῶν Ἀβδήρων. Εἶχε πιθανῶς διαμορφωθῆ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους μία ἐκ τῶν πυθαγορείων ἀριθμῶν ἀντίληψις μαθηματικοῦ ἀτομισμού, ὅστις καὶ ἔφευρεν εἰς τὰ πλατωνικὰ τρίγωνα ὡς στοιχεῖα τῶν σωμάτων καὶ εἰς τὴν ἀριστοτελικὴν παραβολὴν τῶν εἰδῶν πρὸς τοὺς ἀριθμούς⁽¹⁾.

Ὁ Ἀριστοτέλης, τιμῶν ἰδιαιτέρως τὸν Δημόκριτον, ὅστις «ἔοικε περὶ ἀπάντων φροντίσαι⁽²⁾», θεωρεῖ τὴν ἀτομικὴν θεωρίαν πιθανωτέραν τῆς Πλατωνικῆς ἐκ τριγώνων συνθέσεως τῶν σωμάτων⁽³⁾ ἀλλὰ καὶ τῆς θεωρίας τοῦ Ἀναξαγόρου. Παραδέχεται, ὅτι ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ ἡ ὕλη (πάντοτε διαιρετὴ δυνάμει) δὲν δύναται παρὰ νὰ ὑπάρχη διηρημένη μέχρι τινὸς σημείου⁽⁴⁾, ἀλλ' ὅτι εἶναι ἄλογον νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι αἱ τῶν σωμάτων μεταβολαὶ εἶναι συναρτήσεις τῆς συγκρίσεως καὶ διακρίσεως τοιούτων ἀτόμων μεγεθῶν.

Τὰ κυριώτερα δ' ἐπιχειρήματα τοῦ Ἀριστοτέλους κατὰ τῆς ἀτομικῆς θεωρίας εἶναι τὰ ἑξῆς: ⁽⁵⁾

1) Ἀφ' οὗ τῶν σωμάτων αἱ διαφοραὶ δὲν εἶναι ἄπειροι, καὶ τὰ πρῶτά των στοιχεῖα δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἄπειρα.

2) Ἀφ' οὗ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα (ὕδωρ, αἴρ, γῆ, πῦρ) μεταβάλλονται ἀμειβαίως, πῶς θὰ γίνῃ ἢ ἀλληλομεταβολή, εἴαν ἕκαστον στοιχεῖον ἔχη καὶ ὠρισμένου μεγέθους ἀτόμους, αἱ δὲ ἄτομοι δὲν ὑποδιαιροῦνται.

3) Ἐὰν αἱ ἄτομοι εἶναι σχήματα, καὶ εἴαν ἕκαστον σχῆμα εἶναι σύνθετον ἐξ ἄλλων σχημάτων, τότε καὶ αἱ ἄτομοι θ' ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἄλλας στοιχειώδεις ἀρχὰς καὶ δὲν θὰ εἶναι στοιχεῖα.

4) Δὲν ὑπάρχει κενόν, οὔτε εἶναι ἀνάγκη τοῦ ἀδιορίστου κενοῦ διὰ νὰ γίνῃ κίνησις.

(1) Ἰδε κατωτέρω.

(2) Γεν. φθορ. Α. 315a 35.

(3) Γεν. φθορ. Α. 315b 31 ἐξ.

(4) Γεν. φθορ. Α. 316b 29: «Οὔτε ἅμα οἶόν τε διαιρεθῆναι (τὸ σῶμα) κατὰ πᾶν σημεῖον (οὐ γάρ δυνατόν) ἀλλὰ μέχρι του· ἀνάγκη γάρ ἄτομα ἐνυπάρχειν μεγέθη ἀόρατα».

(5) Οὗρ. Γ. 303—307, Γεν. φθορ. Α. 315—316, 325—327, κλπ.

Κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἡ θεωρία τῶν ἀτόμων, μὲ τὴν μηχανικὴν ἐρμηνείαν τῆς ζωῆς, ἐθεωρήθη πηγὴ ἀθεΐας καὶ κατεδικάσθη εἰς ἀφάνειαν. Δύο δὲ μόνον φορὰς ἀναφέρονται τὰ ἄτομα εἰς τοὺς Ἑλληνας χυμειτάς (¹).

Οἱ φιλόσοφοι τῆς 17ης καὶ 18ης ἑκατ. ἐπανέφερον τὴν ἀτομικὴν θεωρίαν ἰδίως ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Ἐπικουρικοῦ Λουκρητίου, καὶ πρῶτος ὁ Gassendi, ὁ πολέμιος τοῦ Ἀριστοτέλους, μὲ τὰς «ἀκτινοβολίας τῶν ἀτόμων» ἔπειτα δ' ὁ Hobbes μὲ τὰ ἄτομά του ὡς σημεῖα μαθηματικά, ὁ Fechner μὲ τὰ «σωματικά» του καὶ ὁ Herbert μὲ τὰ «πράγματα» (δυναμισμός). Ὁ Νεύτων (σωμάτια μὲ τὸ «μέγιστον» τῶν ἰδιοτήτων), ὁ Lavoisier (ἄτομα σταθμοὶ ἐν τῇ ἐξελίξει), ὁ Hartmann (σημεῖα ἀκτινοβολίας δίδοντα τὴν ἐντύπωσιν τῆς ὕλης), ὁ Lemaire καὶ ὁ Βολταῖρος, ὁ Χέρσελλ καὶ ὁ Βάκων, ὁ Λεϊβνίτιος μὲ τὰς «μονάδας» (ψυχάς), ἦσαν ἀτομικοί. Ὁ Κάντιος, ὁ Ἑγγελος καὶ ὁ Σχέλλιγγ ἀντιατομικοί. Ἐκ τῶν ἐμφύχων δ' ἀτόμων προῆλθεν ὁ ἀτομικιστικὸς ὕλισμός (Buchner, τὸ ἄτομον εἶναι θεός). Ὅλοι δ' αὐταὶ αἱ φιλοσοφικαὶ ἀτομικαὶ θεωρίαι ἦσαν κυρίως Δημοκρατικοῦ χαρακτῆρος, δηλ. μὲ τὰς ἀτόμους τῆς αὐτῆς ὕλης. Τούναντίον εἰς τὴν χυμείαν ἡ ἀτομικὴ θεωρία εἰσῆλθεν ὡς θεωρία τῶν στοιχειακῶν ἀτόμων τοῦ Δάλτωνος (1814), δηλ. ἀτόμων τόσων διαφορετικῶν ὕλων ὅσων καὶ τὰ χυμικὰ στοιχεῖα. Τὰ στοιχειακὰ δὲ ταῦτα ἄτομα ἀναλογοῦν πρὸς τὰς ἀτόμους τοῦ Δημοκρίτου μόνον ἐφ' ὅσον εἶναι ἀδιαίρετα καὶ ἀμετάβλητα. Τὰ δὲ σωματικὰ συναθροίσματα τῶν Δημοκρατικῶν ἀτόμων ἀναλογοῦν περισσότερο πρὸς τὰ συστήματα πυρῆων τῶν ὀργανικῶν οὐσιῶν, εἰς τὰ ὅποια ἡ μεταλλαγὴ θέσεως ἑνὸς ἀτόμου ἢ ἑνὸς ριζικοῦ ἀπεργάζεται καὶ τὴν ἀλλαγὴν τῶν χυμικῶν ἰδιοτήτων τῆς ὀργανικῆς οὐσίας (ἀλλοτροπίας, ἰσομερείας, πολυμερείας, κτλ.). Τελευταίως ὑπετέθη, ὅτι τὸ ἄτομον εἶναι συνάθροισμα ὁμοειδῶν ἠλεκτρονίων μὲ περιφορὰς τῶν ἀρνητικῶν ἠλεκτρονίων περὶ τὸν πυρῆνα ἐξ ἠλεκτρονίων θετικῶν (τῶν πρωτονίων) — τελειότερα ἀπομίμησις τῆς θεωρίας τοῦ Δημοκρίτου.

Ἡ Σοφιστικὴ

Ἡ ὅλη προσωκρατικὴ φιλοσοφία διεμορφώθη ἀπὸ τοῦ 600 μὲχρι τοῦ 450 π. Χ. περίπου.

Μετὰ τὴν κατάκτησιν τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας ὑπὸ τῶν Περσῶν ἐπὶ Κύρου καὶ Δαρείου, οἱ Ἑλληνες λόγιοι κατέφυγον εἰς τὰς δυτικὰς Ἑλληνικὰς χώρας (ἢ συνήθης πρὸς Δυσμὰς κίνησις τοῦ

(¹) Collection des alchimistes grecs, ἔκδ. Berthelot, σ. 80, 18 : «Καὶ τὰ ἄτομα ἀρχαὶ μὲν εἰσι κατὰ τινὰς, στοιχεῖα δὲ οὐκ' εἰσίν, Στέφαν. Ἀλεξάνδρ. ἔκδ. Ideler, II σ. 223, 22 : «Τὰ ἄτομα καὶ ἀμερῆ σώματα ἐν εἰδικωτοῖς σχήμασι, τὴν ὁμοιογενῆ φέροντα σύνοψιν».

πολιτισμοῦ) εἰς τὴν Ἱταλίαν καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ μάλιστα εἰς τὰς Ἀθήνας, αἵτινες καὶ γίνονται ἔκτοτε ἡ πρωτεύουσα ἐστία τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων.

Ἡ θαυμασία ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν πλημμυρίς τῆς Ἑλληνικῆς πνευματικῆς κινήσεως ἐμεγαλύνθη ἀκόμη περισσότερο ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν θριάμβων κατὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους (490), τὸ δ' ἐντεῦθεν ἰδρυθὲν μέγα Ἀθηναϊκὸν κράτος (ἐπὶ Ἀριστείδου 476), φθάνει εἰς τὴν ὠραιότεραν τοῦ ἐντελέχειαν μὲ τὸν Περικλέα (450) — εἰς τὴν δημιουργίαν ὅλων τῶν παραδειγμάτων τῆς Τέχνης τοῦ λόγου καὶ τῆς ὕλης.

Εἰς τὸ ἀνώτερον δ' ἐκεῖνο πνευματικὸν περιβάλλον τῶν φιλοσοφικῶν συζητήσεων καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν φροντίδων, ὁ ἔλεγχος τῶν κοινῶν τότε φυσικῶν φιλοσοφημάτων μὲ τὰς ἀντιπραγματικὰς ἐρμηνείας τῶν αὐτῶν φαινομένων καὶ τὰς διαφορετικὰς παραστάσεις τῶν ἰδίων πραγμάτων, ἔφερεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι εἶναι χίμαιρα διὰ τὸ ἀνθρώπινον λογικὸν ἡ γνῶσις τῆς ἀληθείας. Καὶ τὸ συμπέρασμα τοῦτο ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀντιφάσεως καὶ ἐδικαίωνεν αὐτὸ τὴν Ἡρακλείτειον ἀέναον ροὴν καὶ τὴν Ἐλεατικὴν ἀνυπαρξίαν τῶν πραγμάτων. Ἦτο δὲ φυσικὸν κατὰ τὴν μεταπολεμικὴν ἔπειτα ἐποχὴν (ἐκ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου), ὅτε ἡ Ἀθηναϊκὴ διανόησις ἀπεμακρύνθη τῆς πολιτικῆς καὶ πατριωτικῆς βάσεως καὶ προσέλιβε περισσότερο ἀτομικὸν καὶ κοσμοπολιτικὸν χαρακτῆρα, ὁμοῦ μὲ τὴν ἀποχαλίνωσιν τῶν ἠθῶν ἢ ἀρεθῆ καὶ ἡ σκέψις ἐλευθέρα εἰς τὰ ρεαλιστικά της φιλοσοφηματα μὲ τὸ συνθετικὸν ἐκεῖνο καὶ ἐκλεπτυσμένον πνεῦμα, τὸ ὁποῖον πάντοτε κατὰ λόγον φυσικὸν χαρακτηρίζει τὴν ἐκφύλισιν — μία, ἐπανάληψις εἰς κύκλον μεγαλείτερον τῆς παλαιᾶς Ἰωνικῆς φιλοσοφικῆς ἐπαναστάσεως, ἣτις εἶχε καταλύσῃ τὴν ἡρωϊκὴν κοσμολογίαν τῶν ποιητῶν.

Γέννημα τῆς πνευματικῆς αὐτῆς καταστάσεως εἶναι ἡ **Σοφιστικὴ** : Ὅτι μέτρον τῶν πραγμάτων καὶ τῶν φαινομένων καὶ εἰς τὸν φυσικὸν καὶ εἰς τὸν ἠθικὸν κόσμον εἶναι ἡ ἀτομικὴ τοῦ καθενὸς γνώμη. Ὅτι ἡ μὲν ἐπιστήμη εἶναι ἀδύνατος ἀφ' οὗ πραγματικότης δὲν ὑπάρχει, μόνη δὲ δυνατὴ ἡ εὕρεσις τῆς τέχνης, ἣτις νὰ κατασκευάζῃ τὴν ἀλήθειαν διὰ τοῦ λόγου—νὰ διαπλάττῃ τὰ ἀδιόριστα καὶ χωρὶς ἀτομικότητα πράγματα ὅπως τὰ ἀπαιτεῖ τοῦ καθενὸς τὸ συμφέρον, εὐχάριστα καὶ χρήσιμα. Μία ἀναμφιβόλως ἀναίρεσις τῆς λογικῆς—ἀπὸ τὴν πολλὴν πεποίθησιν εἰς τὴν λογικὴν.

Τοιοιουτρόπως, ἡ ἔρευνα μετετοπίσθη ἀπὸ τῶν πραγμάτων εἰς τὰς

λέξεις. Δὲν εἶναι ἡ Φύσις, ἣτις δημιουργεῖ τὰ φυσικὰ καὶ τὰ ἠθικὰ φαινόμενα, ὃ δὲ ἄνθρωπος τὰ ὀνομάζει σύμφωνα μὲ τὰς πραγματικὰς τῶν ιδιοτήτων, ἀλλ' ὃ ἄνθρωπος αὐτὸς καθορίζει ἐκάστοτε τὸν χαρακτήρα τῶν πραγμάτων διὰ τοῦ καταταλλήλου συνδυασμοῦ τῶν λέξεων ἐν τῇ φράσει.

Εἶναι λοιπὸν ἡ σοφιστικὴ ἀλήθεια συνάρτησις τοῦ λόγου—μία ἀληθοῦς κοσμογονία διὰ τῶν ὀνομάτων.

Πρωταγόρας καὶ Καλλικλῆς.—Ἐκ τῶν πλέον χαρακτηριστικῶν φιλοσοφημάτων τῶν σοφιστῶν εἶναι τὰ διδάγματα τοῦ Πρωταγόρου καὶ τοῦ Καλλικλέους.

Κατὰ τὸν Πρωταγόραν τὸν Ἀβδηρίτην (444 ἢ 440) τὸν διασημότερον σοφιστὴν, μόνον ἡ κίνησις ὑπάρχει κατ' οὐσίαν — κίνησις μιᾶς ὕλης ὁμοίως πρὸς τὴν Ἀναξαγόρειον. Ἡ κίνησις εἶναι ἡ ἐνέργεια ἡ πάθος, τ. ἔ. ἕκαστον σῶμα εἶναι ἡ κινουῦν ἡ κινούμενον. Τὰ αἰσθητὰ σώματα εἶναι ἐνεργά, τὰ αἰσθανόμενα σώματα εἶναι παθητικά. Ἐπίδρασις τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων δίδει τὰς ἐντυπώσεις, τὰς ὁποίας ἐκλαμβάνομεν ὡς ὄντα. Ἐπειδὴ δὲ τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ αἰσθανόμενα εἶναι κάθε φοράν καὶ διαφορετικά, ὅλα τὰ πράγματα εἶναι σχετικά, τ. ἔ. φαινομενικά, ἤτοι ὅλα εἶναι ψευδῆ. Ἐπειδὴ δὲ ὅ,τι εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον φαίνεται, τοῦτο νομίζει αὐτὸς ὡς τὸ πραγματικόν, ὅλα εἶναι ἀληθινά. «Μέτρον πάντων ἄνθρωπος». Ἐντεῦθεν δ' ἔπεται ὅτι αἰσθησις=φαινομενικότητος=φαντασία=ἐπιστήμη=ψυχὴ.

Κατὰ δὲ τὸν Καλλικλῆην (νεώτερον τοῦ Σωκράτους) μόνον τῆς Φύσεως οἱ νόμοι εἶναι νόμοι ἠθικοί. Εἶναι δὲ δίκαιον κατὰ φύσιν νὰ διοικῆ ὃ δυνατὸς τὸν ἀσθενῆ καὶ ὃ καλλίτερος τὸν χειρότερον, ἔστω καὶ διὰ τῆς βίας. Τὸ ὡς ἀδίκον θεωρούμενον εἶναι κατὰ φύσιν ἀγαθόν, ἐχαρακτηρίσθη δ' ὡς κακὸν ὑπὸ τῶν ἀνθρωπίνων νόμων, τοὺς ὁποίους ἔθεσαν οἱ ἀσθενεῖς καὶ οἱ ἀναδρῶν διὰ νὰ νικοῦν δι' αὐτῶν τοὺς δυνατοὺς καὶ τοὺς γενναίους. Καλλίτερα νὰ μὴ ζῆ κανεῖς παρὰ νὰ ἀδικῆται ὡς ἀνδράποδον.

Ἡ ἐπιστήμη τῶν Σοφιστῶν.—Ἄλλ' ἡ Σοφιστικὴ Σχολὴ μὲ τὰ ἀρνητικά της θεωρήματα περὶ τῆς πραγματικότητος καὶ τῆς ἀληθείας, ἦτο ἐν τούτοις συγχρόνως καὶ παιδαγωγικὸν σύστημα (εἰς τὰ «φροντιστήρια») περιλαμβάνον ὅχι μόνον τὴν διαλεκτικὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐπιστημῶν, τὴν γνῶσιν τῶν φυσικῶν καὶ ἀστρονομικῶν φαινομένων (1). Ἄλλ' ἀναμριβόλως, εἰάν οἱ Σοφισταὶ κατέλιθον διὰ

(1) Ὅπως οἱ Ἐλεάται, ἀρνούμενοι τὴν ὑπαρξιν τῶν φυσικῶν φαινομέ-

τῆς διαλεκτικῆς τὴν ἀκίνητον ἀλήθειαν, διὰ τῆς ἐπιστήμης ἐζήτουν τὴν ἀνατροπὴν τῶν ἀμεταβλήτων θεῶν. Ἐντεῦθεν δέ, ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτὴ παιδείσις, ἣτις εἶχεν ἀντικαταστήσῃ τὴν προγονικὴν ἀγωγὴν μὲ τὴν μυθολογίαν, τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν γυμναστικὴν, ἐθεωρήθη ὡς ἀντεθνικὸς νεωτερισμὸς, τὸν ὁποῖον ἐπολέμησαν οἱ ὑπερασπισταὶ τῶν πατρίων (ὁ Ἴσοκράτης) μὲ τὸν ποιητὴν Ἀριστοφάνην, ὅστις μὲ τὴν αὐτὴν σάτυρον ἐκτύπα καὶ τὴν νέαν ἐπιστήμην καὶ τὴν νεωτερίζουσαν ἠθικὴν.

Ἐν τούτοις, ἡ ἐπιστήμη τῶν Σοφιστῶν (ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς 5ης ἑκατ.) συντέλεσεν ἐξαιρετικῶς εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ φυσιογνωστικοῦ πνεύματος διὰ τὴν καταλήξῃ εἰς τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην τῆς Περιπατητικῆς Σχολῆς.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ

ΚΑΙ ΜΕΤΑΣΩΚΡΑΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Μὲ τὸ φθιάσιμον τῆς Ἑλληνικῆς σκέψεως εἰς τὸ ἀπώτερόν της σημεῖον, τ. ἔ. εἰς τὴν Σοφιστικὴν, δύο τινὰ ἦτο δυνατόν νὰ συμβοῦν: ἢ νὰ παύσῃ πλέον κάθε ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἀφ' οὗ ἀλήθεια δὲν ὑπάρχει, ἢ νὰ γίνῃ μία ἐπάνοδος εἰς τὴν ἀρχικὴν ἀφρηρίαν τῆς Ἐπιστήμης, τ. ἔ. εἰς τὴν ἐμπειρικὴν πίστιν εἰς τὰ πράγματα καὶ εἰς τὴν ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπινου λογικοῦ νὰ ἐρευνήσῃ ταῦτα τὰ πράγματα καὶ νὰ τὰ μάθῃ. Καὶ συνέβη ἡ ἐπάνοδος εἰς τὰς ἀντιλήψεις τοῦ κοινοῦ νοῦς—ἡ ἀνακύκλωσις τῆς ἀνθρώπινης σκέψεως, μὲ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Σωκράτους.

Ὁ Σωκράτης ἐγεννήθη εἰς τὰς Ἀθήνας τῷ 470 π. Χ. ἀπὸ πατέρα Σωφρονίσκον γλύπτην καὶ μητέρα Φαιναρέτην μαίαν. Ἀκροατῆς πιθανῶς τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ τρόφιμος τῆς Σοφιστικῆς, κυρίως δ' ὅμως μαθητῆς τοῦ ἑαυτοῦ του, διῆλθε τὴν ζωὴν του διαρκῶς μαχόμενος πρὸς τοὺς Σοφιστὰς διὰ τῆς κοινῆς λογικῆς καὶ διὰ τῆς εἰρωνείας, μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἐθανατώθη (399) ὡς διαφθείρων τοὺς νέους μὲ τὰ καινά του δαιμόνια, ἀλλὰ πιθανώτατα καὶ ὡς φανερωτῆς Ἐλευσινίων διδαγμάτων (1). Τόπος τῆς Σχολῆς του ἦτο

νων, ἐδίδασκαν ἐν τούτοις κατ' ἀνάγκην καὶ περὶ τούτων. Τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα τῶν Σοφιστῶν περιελάμβανε τὰς ἐπὶ ἐλευθερίου τέχνας: γραμματικὴν, ρητορικὴν, διαλεκτικὴν, ἀριθμητικὴν, γεωμετρίαν, ἀστρονομίαν, μουσικὴν—αἵτινες ἀπέτέλεσαν καὶ τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα τοῦ Μεσαίωonos.

(1) Ἴδε τὸ ἄρθρον μου εἰς τὸ περιοδικὸν «Παρθενών» 1923 σ. 238.